

Живојин Ђурић

Институт за политичке студије, Београд

Миша Стојадиновић*

Институт за политичке студије, Београд

ДРЖАВА И НЕОЛИБЕРАЛНИ МОДЕЛИ УРУШАВАЊА НАЦИОНАЛНИХ ПОЛИТИЧКИХ ИНСТИТУЦИЈА**

Сажетак

Рад представља критичку анализу положаја националне државе у савременом друштву, а који се најчешће посматра кроз призму неолиберализма и неорелизма, као два најутицајнија приступа у теорији међународних односа. Имајући у виду да се рад бави једном веома комплексном темом аутори се у њему користе комбинацијом неколико различитих метода. Као основни метод свог рада аутори користе геополитички метод, који је нарочито значајан за разумевање проблематике којом се овај рад бави пре свега јер омогућава сагледавање узрочно-последичне везе географског и политичког са становишта сукобљености различитих интереса у контексту међународних односа. Имајући у виду да геополитички проблеми представљају вишедимензионалне феномене, примена анализе и синтезе као општих научних метода је свакако незаобилазна. У раду су, такође, коришћени анализа садржаја, географски и компаративни метод.

Кључне речи: национална држава, мултиполарни свет, суверенитет, политичке институције, глобализација, међународни односи, Србија

Бурне промене на глобалном нивоу довеле су до суштинске прерасподеле економске, политичке и војне моћи великог броја држава која је довела до реструктурирања међународног система

* Електронска адреса аутора: misa.stojadinovic@ips.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта „Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција”, бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

у правцу мултиполарности. Унутар комплексних односа са различитим погледима на сложену геополитичку ситуацију није нимало лако приказати мултиполарну слику света. Семјуел Хантингтон [*Samuel Huntington*] можда на најбољи начин сумира саму суштину разликовања униполарности, биполарности и мултиполарности. Концепт униполарности подразумева постојање само једне суперсиле која ће моћи да неометано решава међународна питања без икакве могућности да је неко у томе омета. Биполаризам, тј. стање које је најбоље демонстрирано током Хладног рата, подразумева постојање два различита пола, тј. две суперсиле, које се сукобљавају око кључних питања на међународном нивоу. И на крају, мултиполаризам би означавао стање у коме више различитих сила могу да утичу на обликовање друштва на глобалном нивоу.¹ Унутар променљиве геополитичке слике света неолиберализам и нео-реализам су се успоставили као две водеће теорије међународних односа. Тамо где неолиберализам наиђе на препреку, он неретко поприма неоимперијалну праксу, спроводећи политику силе, а све у функцији остваривања профита по сваку цену.

САД као једина суперсила на крају XX века нису успеле да учврсте своју глобалну доминацију и успоставе униполарни свет у XXI веку у коме ће успети да задрже своју глобалну доминацију. Велики број држава је у другом миленијуму показао раст у политичком, економском и војном смислу. Нарочито је важно поменути однос три најзначајнија међународна субјекта САД, Кине и Русије. Односи између ових великих сила у великој мери обликују нови светски поредак. Наравно да је неопходно назначити утицај и других земаља БРИКС-а, Европске уније, као и многих других регионалних сила.

Период Хладног рата и после њега је у великој мери допринео успостављању реализма као доминанте парадигме унутар међународних односа. Овај концепт је у значајној мери сматрао да је успостављање трајног мира у сталној борби за моћ у савременом друштву тешко изводљива мисија. „Пошто се за људску природу сматрало да је подстакнута жудњом за моћ, рат и насилни конфликти су сматрани као трајна карактеристика анархичног међународног система. Штавише, у одсуству било каквог вишег међународног ауторитета, суверене државе нису имале алтернативу осим да преузму одговорност за одређивање сигурности“.²

Моћ Англосфере у великој мери потиче из тзв. транснацио-

1) Samuel Huntington, “The lonely superpower”, *Foreign Affairs*, 78, 1999, стр. 35.

2) Robert Patman, “Globalization, the end of the Cold war, and the doctrine of national security”,

налних организација капиталистичког финансирања. Ово је на неки начин убрзало де-демократизацију и детериторијализацију доношења политичких одлука, што је као последицу имало и неконтролисан раст неолибералне глобализације. „Парадокс светског поретка јесте да је створио институционалну основу за мултилатералну трговину и управљање. Запад није спреман да санкционише минимални ниво геополитичког ребаланса који је потребан како би се кандидатима омогућио пропорционални глас у међународној политици или омогућио глобалном тржишту да функционише онако како неокласична теорија тврди да треба – тј. дајући позитивне вредности благостања кроз слободну трговину. Ова субверзија рационалности западног финансијског капитала лежи у срцу понављајућих криза у западној глобалној економији...“³ У таквим околностима долази до урушавања националних политичких институција отварајући простор разградњи држава и губитку њиховог идентитета у вртлогу неолибералног преобликовања света.

1. ПРОЦЕС ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈЕ НАЦИОНАЛНИХ ДРЖАВА

Савремено друштво је у великој мери допринело јачању потребе за редефинисањем положаја суверене националне државе. У свом класичном схватању суверенитет подразумева независност државе у међународним односима која произилази из унутрашњег суверенитета те државе. „Класична идеја суверености је у ери глобализације, не само озбиљно ограничена, већ на неки начин и измењена. Други велики изазов за модерну државу долази из еколошког поља из поља односа човека и друштва према природи (...) Трећа група изазова за савремену државу долази из културног поља. Очување и развој националних култура и етничких идентитета представља противтежу процесима глобализације и стандардизације. (...) Најзад, као што садашња ситуација показује на драматичан начин, модерне државе су пред великим изазовима који настају у време великих економских и финансијских криза и преокрета, које производе армије незапослених, шире поља сиромаштва и подижу ниво конфликтности унутар савремених држава и друштава.“⁴

Класично поимање суверенитета државе, према коме сувере-

Globalization and Conflict – National Security in a New Strategic Era (ed. Robert Patman), Routledge, London and New York, 2006, стр. 5.

- 3) Daniel Woodley, *Globalization and Capitalist Geopolitics – Sovereignty and state power in a multipolar world*, Routledge, London and New York, 2015, стр. 6.
- 4) Вукашин Павловић, „Држава и демократија“, у зборнику: *Савремена држава: структура и социјалне функције* (приредили: Вукашин Павловић, Зоран Стојиљковић),

нитет постоји једино уколико нема никакве спољне инстанце која може да утиче на битне политичке одлуке, се пред изазовима савремених друштвених процеса показало неодрживим. Реалистички приступ на државу гледа као на јединог актера у комплексном светском поретку „који постоји као резултат равнотежа сила које теже максимизацији државних интереса“.⁵ Либерализам се у међународним односима јавља као алтернатива реализму. „За разлику од реалиста који сматрају да је конфликт између суверених држава природно стање у коме се налази светска политика, а постизање мира може да настане само преко равнотежа сила у политици, либерална теорија верује у то да је трајан мир могућ тако што ће се државе подвргнути систему универзалних права и обавеза, а то је пак могуће зато што ће се свест државника и грађана суочити са тим да опстанак човечанства зависи од светског мира. Космополитска компонента либерализма садржана је у дефинисању система универзалних права и обавеза која важи за све народе и све индивидуе у свету.“⁶

Становиште да држава уједно може бити једини извор суверености се показало неадекватним за сагледавање положаја и улоге државе на почетку другог миленијума. Имајући у виду да је међународне односе тешко свести само на односе између суверених нација/држава, како то наводи класични приступ суверенитету, одједанпут је Вестфалски приступ суверенитету државе у међународним односима постао превазиђен. Некако изгледа да савремени друштвени процеси доводе до тога да се негира један од највиших извора политичке и правне моћи. „По Макормику, сувереност је нестала са националног нивоа, а да је неки међународни субјект није стекао. Опет, пракса је показала да државе не желе да се одрекну искључивог права на одлучивање када је реч о појединим питањима од (за њих) кључног значаја. (...) Могуће би било тврдити да су данас суверене само државе које располажу нуклеарним наоружањем. Оне заиста јесу најмоћније у погледу ратног потенцијала који могу да искористе, било за напад или одбрану. Али у стању мира, до сада се није могло чути у политичком дискурсу претња употребом нуклеарне силе против одређене државе чија је политика у супротности са интересима војно најмоћнијих земаља. Напротив, чак и у таквим ситуацијама користе се други механизми, правни, политички, економски, како би се постигли жељени резултати.

Факултет политичких наука, Konrad Adenauer Stiftung, Београд, 2010, стр. 44–45.

- 5) Милорад Ступар, „Светски поредак, глобализација и питање суверенитета“, *Филозофија и друштво* XXI, Универзитет у Београду, Институт за филозофију у друштвену теорију, Београд, 2002, стр. 274.
- 6) Исто, стр. 282–283.

Такође, могло би се рећи да су сталне чланице Савета безбедности УН суверене јер имају право вета на одлуке тог тела. Али тада би се опет говорило о неком нередовном стању, а не о уобичајеној свакодневној комуникацији између држава.⁴⁷

Суверена национална држава какву знамо од Вестфалског мира (1648) па до скоро, бива замењена идејом ограниченог суверенитета. Национална држава се током свог постојања мењала и прилагођавала у корак са њеним функцијама: „Она је била не само чувар територијалног интегритета и легитимни носилац права на употребу силе него и основни облик друштвене интеграције и моторна снага капиталистичког развоја. Национална држава је путем законодавства и образовања низа државних апарата настојала да заштити домаће тржиште ради јачања националне економије и благостања својих грађана. А изградњом механизма социјалног законодавства настојала је да ублажи и отклони негативне социјалне ефекте беспштедне логике тржишне конкуренције.“⁴⁸ Са друге стране, очување суверенитета држава представља њихов можда и најважнији задатак јер „држава која изгуби суверенитет престаје да буде држава, а када друштво изгуби идентитет престаје да постоји као суверена јединка.“⁴⁹

У том контексту, концепт вестфалијанске државе који је функционисао три и по века је замењен новом улогом државе у процесу глобализације. „Тенденције овог облика глобализације карактерише велики светски талас промена, међу којима би овде могли навести само неке од најзначајнијих. Превасходно, може се истаћи настајање отвореног и континуираног светског простора, где се прерасподела моћи и утицаја одвија у корист транснационалних и наднационалних актера (смањивање света или свет као једно место). Паралелно, глобализација се развија и као откривање и сучељавање светова, праћена појавама напетости између центра и периферије, уз истовремено обухватање локалног глобалним.“¹⁰ Тиме долази до тога да моћ државе све више прелази у руке крупног капитала, при чему сваки вид побуне носи са собом читав низ великих последица, а међу којима су најупечатљивије промена

7) Илија Јованов, „Повратак ка изворном значењу појма суверенитета“, *Журнал за криминалистику и право*, НБП, Правни факултет, Универзитет у Новом Саду, бр. 1/2015, стр. 159.

8) Зоран Обреновић, „Национална држава и изазови глобализације“, *Филозофија и друштво XIX и XX века*, Београд, 2002, стр. 83.

9) Радослав Гађиновић, „Национална безбедност као кључни фактор у функционисању модерне државе“, *Војно дело*, Министарство одбране, 1/2017, стр. 89–90.

10) Миша Стојадиновић, Петар Матић, „Десуверенизација националних држава у процесу глобализације“, *Глобализација и сувереност – са освртом на Босну и Херцеговину* (приредио: Брацо Ковачевић), Европски дефендологија центар, Бања Лука, 2014.

тока новца, као и примена политике силе и прерастање неолибералне теорије у неоимперијалну праксу.

Сам процес глобализације прате увећани ризици и бројне противречности које уз ширења неједнакости доносе и увећану неизвесност у свим областима друштвених живота. Процес глобализације обележава, с једне стране, јачање државности и суверености водећих светских сила, док, с друге стране, мање државе трпе притисак водећих светских економија. За овако нешто су свакако најзаслужније транснационалне корпорације које теже акумулацији капитала по сваку цену. Оно што се јавља као највећи проблем је што слабије и мање развијене државе нису у позицији да под диктатом светских поверилаца и кредитора очувају своју државност. Оне су заправо принуђене да читав спектар јавних политика прилагођавају одређеним стандардима од којих су одустале и западне земље. „То води до супротстављених и противречних процеса суверенизације и десуверенизације у актуелној епохи глобализације. Код мање развијених држава очигледна је либерализација, док је код моћнијих присутан повратак одређеним тековинама кејнзијанства и јачању позиције државе, превасходно у социјалној сфери.“¹¹

2. ПРОЦЕС НЕОЛИБЕРАЛНОГ УРУШАВАЊА ПОЛИТИЧКИХ ИНСТИТУЦИЈА НАЦИОНАЛНЕ ДРЖАВЕ

Дефинисати улогу државе према неолибералним принципима није нимало лако. И можда теоријско одређење овог приступа на први поглед делује једноставним, пракса је у великој мери указала на бројне унутрашње противречности самог концепта неолиберализма. Дејвид Харви [*David Harvey*] с правом истиче да неолиберална држава представља једну нестабилну и противречну политичку форму.¹²

Неолиберализам, као дефинишућа политичко-економска парадигма нашег времена, истиче да би државне интервенције због ефикасности капиталистичког поретка морале бити сведене на минимум. Хајек [*Friedrich Hayek*] је чврсто веровао у индивидуализам и тржиште. Његово чувено дело *The Road to Serfdom* је било међу првима које је напало економски интервенционизам. Милтон Фридман [*Milton Friedman*] нам својим делом *Capitalism*

11) Исто.

12) Дејвид Харви, *Кратка историја неолиберализма*, Mediterran Publishing, Нови Сад, 2012, стр. 89.

and Freedom истиче да се капитализам најбоље развија без икаквих ограничења и државних интервенција, при чему је слободно тржиште неопходан фактор успешног развоја капитализма.¹³ Том приликом неолиберализам се од стране највећег броја његових протагониста најчешће одређује као политика слободног тржишта која охрабрује приватне фирме и побољшава избор потрошачима, разарајући при том „неспособну, бирократску и паразитску владу која никада не може урадити ништа добро, без обзира на њене добре намере.“¹⁴ Слободно тржиште се сматра јединим рационалним, фер и демократским избором.

Тиме се савремена држава нашла убачена унутар транснационалног система који или урушава или бар ослабљује њене основне функције. „Крај XX века донео је развој различитих типова граница, од потпуно затворених, полузатворених до флуидних или пропусних и покретљивих. Истовремено, неке границе су, бар у економском смислу, престале да постоје. Међутим, иако је захваљујући транснационалним глобалистичким токовима суверенитет државе концептуално претрпео одређене промене, границе као зоне које деле подручја различитих географских, политичких, економских, етничких или других карактеристика, суштински су задржале своју улогу на челу са државом као основним субјектом међународних односа. Наравно, поменути савремени процеси технолошке, економске и социо-културне интеграције између најразвијенијих региона света појачали су механизме међузависности, односно политику децентрализације и процесе груписања држава.“¹⁵ Ово даље доводи до процеса де-демократизације који на крилима неолибералног модела глобализације задира у све делове света. Ноам Чомски истиче тврдњу дипломатског дописника Њујорк Тајмса Нила Луиса која указује да је најважније уверење америчке спољне политике следеће: „Прича се да се жели видети амерички стил демократије, као копија широм света, стална је тврдња у америчкој спољној политици.“¹⁶ Сам спој демократије и неолибералног капитализма се показао рањивим и чак неспојивим, чиме је профит постао основна звезда водиља приликом доношења најбитнијих одлука, па чак и науштрб основних демократских принципа. „Брак из

13) О овоме опширније видети: Миша Стојадиновић, *Ноам Чомски и савремено друштво*, Институт за политичке студије, Београд, 2014.

14) Noam Chomsky, *Profit over People – Neoliberalism and Global Order*, Seven Stories Press, New York, Toronto, London, 1999, стр. 7.

15) Сања Стошић, Александар Ђорђевић, „Мултикултурализам савременог друштва и национални идентитет“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 3/2018, стр. 176.

16) Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, ЦИД Подгорица, 1999, стр. 419.

рачуна демократије и капитализма, тачније његовог неолибералног модела, довео је до одумирања демократских вредности у корист капиталистичких, што је оставило велики простор за развој постдемократије као новог облика онога што Хабермас назива „фасадном демократијом“ (...). Упркос јавним прокламацијама, даље нарушавање једнакости последица је чињеница да под капиталистичким системом демократски изабрани политичари, чак и они са левце, не могу успешно да спроведу мере које сматрају најбољим и да притом задрже моћ без сарадње приватних инвеститора и међународних финансијских организација.¹⁷ Чак и уколико се претпостави да постоји воља да се унутрашњом и спољном политиком руководи ван неолибералног концепта суочавамо се са претњом да власници крупног капитала једноставно промене токове свог новца, или да будемо изложени различитим притисцима, како споља, тако и изнутра.

Зоран Видојевић је у праву када пише да митологизација идеје демократије доводи сужавање њене садржине и извртања смисла, а чиме она губи неопходну животну снагу. „Идеја демократије у свом либералном облику постаје све више империјална идеја. Њени еманципаторски набоји све више се тање под притиском милитаризације економије и политике, услед пораста насиља у процесу глобализације. Веза профита и насиља улази у срж експанзије мегакорпоративног капитала. Демократија у светским оквирима највише служи тој експанзији. У том својству она је данас доминантна политичка роба. Та доминација иде скупа са њеним застаревањем. Идеолошка функција те системски сужаване демократије састоји се, поред осталог, у непрекидној маргинализацији идеје социјалне правде која је била водила свих великих револуција модерног доба.“¹⁸ Неолибералне тенденције моћних држава се у пракси веома често остварују потчињавањем слабијих као неоимперијална пракса. На глобалном нивоу доминира радикализација неолибералног капитализма који занемарује правила међународног поретка а зарад интереса крупног капитала. Неолиберализам је као дефинишућа политичко-економска парадигма развоја доживео крах, при чему међународно право постаје све више инструменат демонстрације моћи великих сила на челу са САД.

17) Зоран Стојиљковић, „Пост(либерална) демократија, капитализам и криза државе“, у зборнику: *Урушавање или слом демократије?* (приредили: Илија Вујачић, Бојан Вранић), Удружење за политичке науке и Србији, Факултет политичких наука, Београд, 2016, стр. 15.

18) Зоран Видојевић, *Демократија на заласку*, Службени гласник и Институт друштвених наука, Београд, 2010, стр. 17.

Кризу актуелног светског капиталистичког система најупечатљивије описује Волерштајн [*Immanuel Wallerstein*], који говори о системској нестабилности. Он овај период означава транзиционим, где су неизбежно присутне осцилације, успони и падови без јасне назнаке када би те осцилације могле да се окончају и изврши прелаз у нови систем светске репродукције. Основна Волерштајнова теза је да је постојећи систем довео до прекомерне акумулације капитала у рукама малог броја појединаца и група, што је довело до екстремне неједнакости, а питање је докле ће капитал моћи и даље да се акумулира.¹⁹ Наоми Клајн [*Naomi Klein*] истиче да су Фридман и његови следбеници прихватили и усавршили следећу стратегију: „чекање на велику кризу, потом распродаја делова државе приватним играчима док се грађани још тетурају од шока, и онда хитно проглашавање реформи за трајне“.²⁰ То је та „доктрина шока“ која је у комбинацији са моноцентричним обликом глобализма довела до настанка тзв. „капитализма катастрофе“.

Томас Пикети [*Thomas Piketty*] бавећи се компаративном анализом великих економских криза које су обележиле почетак XX и XXI века истиче да се глобална финансијска криза која је започела 2007–2008. године у великој мери разликује од оне из 1929. године. Имајући у виду да су последице кризе из 2008. биле у великој мери блаже она се често пре назива „великом рецесијом“. „Главни разлог из којег криза 2008. године није била окидач за онако озбиљну депресију каква је била 1929. године је то што владе и централне банке богатих земаља овог пута нису дозволиле да дође до колапса финансијског система и прихватиле су да створе ликвидност неопходну да се спречи пропадање банака, што је 1930-тих довело свет до ивице амбиса.“²¹ Основна доктрина да се треба ослободити „пословно неуспешних“ је напуштена, али и овакво решење, иако је довело до ублажавања последица кризе, показало се само привременим запушавањем рупа. Пикети истиче да тиме нису решени најважнији проблеми због којих је криза и настала, а то су непостојање финансијске транспарентности и пораст неједнакости. Ти и многи други разлози нас наводе на закључак да први озбиљни изазов светској економији на почетку новог миленијума, није уједно и последњи.

Имајући у виду да се демократија жртвује зарад слободног тржишта јавља се огроман проблем у томе што се сама неолибе-

19) Immanuel Wallerstein, *The Modern World System: An Introduction*, Duke University Press, Durham and London, 2004, стр. 77.

20) Наоми Клајн, *Доктрина шока – процват капитализма катастрофе*, Самиздат Б92, 2009, стр. 12.

21) Томас Пикети, *Капитал у XXI веку*, Академска књига, Нови Сад, 2013, стр. 506.

рална пракса неретко не придржава својих основних теоријских принципа. Тиме се додатно отежава одређивање улоге државе коју сам неолиберализам форсира. Једна од кључних противречности неолибералне државе коју Дејвид Харви истиче јесте да развијене Западне земље и поред тога што инсистирају на слободном тржишту и неолибералним принципима ипак у пракси често заузимају сасвим супротни курс, а како би заштитиле одређене осетљиве области. Ту су нпр. интервенције у циљу заштите пољопривреде, индустрије, гарантовање социјалних права и сигурности грађана, побољшања образовања и др. Због тога је немогуће у пракси пронаћи државу која ће се увек и свуда придржавати неолиберализма. „Државе које бележе развој конзистентне су са неолиберализацијом све дотле док олакшавају конкуренцију међу фирмама, корпорацијама и територијалним ентитетима и прихватају правила слободне трговине, ослањајући се на отворена извозна тржишта. Но оне су активно интервенционистичке у креирању инфраструктуре за повољну пословну климу.“²² Тиме долазимо до парадоксалне улоге неолибералне државе да она не сме толерисати финансијске промашаје, као и да у случају економских проблема она мора да ускочи како би се криза санирала. „Неолиберална држава не може толерисати никакве масовне финансијске промашаје, чак иако су финансијске институције те које су донеле лоше одлуке. Држава мора да се умеша и замени лош новац својим сопственим, претпоставља се добрим новцем.“²³ То доводи до потребе да се држава меша у сврху финансијске подршке и спасавања не само од финансијске кризе, већ и спасавање компанија које сматра кључним. Овако нешто је кроз историју коришћено широм света, па и у САД које себе сматрају водећом неолибералном државом.

Имајући ово у виду главни проблем данашњице је у томе што „неолиберална дилема није дилема између државе и тржишта, већ између демократије и тржишта. Представници неолиберализма при том не оклевају да жртвују демократију зарад тржишта.“²⁴ У том смислу, процес неолиберализације као крајњи свој исход има и слабљење неких од најважнијих политичких институција, а што даље доводи и до развоја де-демократизације савременог друштва. Деинституционализација директно води ка отварању ширег поља за јачање неинституционалних односа и процеса где се стварају модели за корупцију, нелегалне токове,

22) Дејвид Харви, *Кратка историја неолиберализма*, нав. дело, стр. 98.

23) Исто, стр. 98.

24) Atilio Borón, *Estado, capitalismo y democracia en América Latina. Argentina: Consejo Latinoamericano de Ciencias Sociales, Ciudad Autónoma de Buenos Aires, 2003.*

као и недемократске одлуке које се доносе у интересу појединих група. Цела прича о демократизацији друштва се разводњава до њеног потпуног урушавања. Тиме се поставља кључно питање: Да ли је демократија уопште могућа у време снажног налета неолибералног капитала и корпоративног развоја савременог друштва?

3. ПОЛОЖАЈ СРБИЈЕ У НЕОЛИБЕРАЛНОМ СВЕТСКОМ ПОРЕТКУ И МОГУЋНОСТ БАЛАНСИРАЊА ИЗМЕЂУ ДВА ГЕОПОЛИТИЧКА КОНЦЕПТА

Србија представља слабу и недовршену државу која је крајем XX и почетком XXI века била изложена бројним изазовима, неоимперијалним амбицијама великих сила, регионалним нестабилностима, неолибералном моделу закаснеле, одложене и блокиране транзиције која је суштински започела тек после 2000. године, као и сталним прекрајањима граница. У оваквим условима није нимало лако пронаћи адекватан економски и институционални модел друштвеног развоја, а како би се иоле ублажиле радикалне политичке и економске друштвене промене на овим просторима. Ситуација је на нашим просторима благо речено аномична. Чак и уколико се занемаре догађаји у прошлом миленијуму, што је више него немогуће, и уколико се фокусирамо на период после 2000. године можемо сведочити бројним дезинтегративним процесима који у великој мери утичу на дестабилизацију на нашим просторима.

У таквим условима потребно је стално јачати на развоју демократских и националних капацитета политичких институција Србије јер је то једини начин за стварање стабилности. Кључни предуслов овоме јесте јасно дефинисање дефицита политичких институција, а како би одговориле изазовима процеса међународних интеграција које данас представља једно од кључних питања која наша земља мора да испуни. Једна од главних препрека која се овде јавља је незадовољавајући ниво поверења грађана у неке од најзначајнијих политичких институција Србије.

Табела бр.1: Поверење грађана Србије у институције,
политичке субјекте и установе

	<i>Имам велико поверење</i>	<i>Углавном имам поверења</i>	<i>Углавном немам поверења</i>	<i>Уопште немам поверења</i>	<i>Немам став</i>
<i>Влада</i>					
2016.	9.5%	27.6%	30.9%	24%	7.9%
2018.	10.3%	33.9%	30.1%	20.1%	5.5%
<i>Председник</i>					
2016.	7.7%	24.8%	27.7%	31.9%	7.9%
2018.	17.4%	31.4%	24.6%	21.5%	5.1%
<i>Скупштина</i>					
2016.	7%	25.7%	33.3%	27.1%	6.8%
2018.	8.9%	31.2%	32.3%	22.2%	5.5%
<i>Судство</i>					
2016.	6.6%	26.2%	36.9%	24.2%	6%
2018.	9.2%	32.9%	34.7%	19.3%	3.9%
<i>Војска</i>					
2016.	22.4%	41.2%	21.3%	9.9%	5.3%
2018.	30.7%	42.2%	16.1%	7%	4%
<i>Полиција</i>					
2016.	9.2%	31.4%	35.7%	19.2%	4.4%
2018.	16.7%	41.1%	27.6%	10.9%	3.7%
<i>Тужилаштво</i>					
2016.	4.9%	25.5%	38.3%	23.4%	8%
2018.	7.4%	30.3%	38.2%	19.2%	4.9%
<i>Владине Агенције</i>					
2016.	5.3%	18.8%	36.3%	27.1%	12.4%
2018.	6.4%	25.8%	39.1%	20.5%	8.2%
<i>Политичке партије</i>					
2016.	3.9%	16.8%	34.4%	38.9%	6%
2018.	6.6%	15.3%	34.3%	37.7%	6.1%

Извор: Истраживање Института за политичке студије,
2016–2018, Београд.

Губитак поверења у демократске институције може да представља један од главних индикатора незадовољства начином функционисања политичког система што на крају може довести и до губитка политичког легитимитета. Неповељење у институције може, такође, бити узроковано и политичким и идеолошким опредељењима грађана. Један од начина да се овакав проблем превазиђе јесте и смањење дистанце између политике и грађана, тј. активније укључење свих грађана, а не само оних који су чланови странака, а који у њима виде, међу осталом, и средство самопромоције. Повратак поверења у политичке институције директно доводи до повећања ангажовања грађана у политичком животу што је један од главних предуслова изградње демократског друштва са стабилним и јаким институцијама.

У овом контексту веома је значајно поменути и то да грађани Србије у великој већини сматрају да стране државе и појединци имају значајан утицај на функционисање политичких институција Републике Србије. „Демократија се у тако креираном оквиру суочава са бројним препрекама: институције демократије постају фасада; политичке одлуке потичу од неконтролисаних центара, приватних учесника и анонимних тржишта; новац и лобији се камуфлирани улажу у странке и изборне кампање; долази до медијализације и манипулација политике и размаха политичког покровитељства и клијентелизма. Последице, готово закономерно на делу имамо и: равнодушност према изборним процесима и ограничено учешће грађана у политичком животу, неодговорност странака према захтевима бирача, кршење људских права, концентрисање моћи у елитистичким групама, централизацију власништва, контролисање масовних медија и корупцију.“²⁵ Подложност институција страним факторима у великој мери говори о томе да грађани Србије политичке институције не виде као независне и самосталне.

Табела бр. 2: Утицај страних држава и појединаца на функционисање политичких институција у РС

	2016.	2018.
<i>Веома мали</i>	3.2%	3.2%
<i>Мали</i>	6.9%	7.3%
<i>Неутрално</i>	27.7%	23%
<i>Велики</i>	28.6%	24.6%
<i>Веома велики</i>	30.7%	29.9%
<i>Не зна/ Без одговора</i>	2.9%	12%

Извор: Истраживање Института за политичке студије, 2016–2018, Београд.

Упркос томе што је опредељеност Србије за чланство у ЕУ спољнополитички приоритет српске политичке елите у последњих петнаест година, након једностраног проглашења независности Косова и Метохије, као и страха од нових условљавања у односима са ЕУ, али и свакако сталних проблема са којима се и сама ЕУ суочава „нека нова партнерства добијају на значају“.²⁶ Евроазијске земље препознају балканске државе као важне партнере. У контексту иницијативе „Појас и пут“ Балкан представља значајан мост између Кине, Централне Азије и Европе, са Србијом која може

25) Зоран Стојиљковић, „Пост(либерална) демократија, капитализам и криза државе“, нав. дело, стр. 18.

26) Драган Ђукановић, Драган Живојиновић, „Стратешка партнерства Републике Србије“, *Годишњак Факултета политичких наука*, бр. 6, децембар 2011, стр. 300.

имати кључну улогу у изградњи моста између Истока и Запада. Са друге стране, Србија у савременој геополитичкој и геостратешкој позицији води спољну политику неутралности, осцилирајући између два различита, међусобно супротстављена, геополитичка концепта: евроатлантског и евроазијског. Као главни актери који у значајној мери утичу на смер спољне политике Србије издвајају се ЕУ, САД, Русија и Кина.

У таквој ситуацији начин на који се води спољна политика је од пресудног значаја за статус земље. „Упркос незадовољству америчког друштва, како апологете хегемоније Западног света, неореалисти и неолиберали тврде да САД морају да остану активне на пољу глобалне безбедности предупређујући регионалне хегемоне и везујући новонастајуће полове моћи унутар постојеће структуре глобалне власти.“²⁷ Међутим, у овако схваћеној слици света јавио се горући проблем где се доминација САД путем меке моћи нашла пред испитом унутар самих глобалних институција, при чему она није директно изазвана силом, што је са подједнаком ефикасношћу изненадило Западни свет готово подједнако као и спремност Русије да се одлучно супротстави НАТО доминацији. По највећем броју питања постоје двоструки начини њиховог посматрања. „На пример, на захтеве НАТО-а за примање нових чланова Руси гледају као на процес НАТО експанзије, док Американци и Европљани теже да се на овај процес гледа као на приступање НАТО-у или ширење НАТО-а.“²⁸ Историја је показала да су оне државе које су спроводиле агресивну унилатералну политику платиле високу цену. После краха биполарног света, окончањем Хладног рата и распадом СССР-а, настао је униполарни свет у коме су САД биле уверене да ће ЕУ, Русија, Јапан, Кина или било која друга држава, моћи само да се буне против њене унилатералне политике, али да суштински ништа значајно неће моћи да предузму. Оваква слика се крајем XX века у значајној мери променила.

У овој констелацији различитих интереса и претензија, а нарочито у различитом односу према САД-у, тешко је успоставити равнотежу односа која би довела до остваривања пуних потенцијала могућности њихове сарадње.²⁹ „Већ десетак година групација великих земаља света изван западне евроатлантске заједнице, као

27) Daniel Woodley, *Globalization and Capitalist Geopolitics – Sovereignty and state power in a multipolar world*, нав. дело, стр. 5.

28) Vladimir Rukavishnikov, “Choices for Russia: Preserving Inherited Geopolitics Through Emergent Global and European Realities”, *Russia – Re-Emerging Great Power*, Palgrave Macmillan, New York, 2007, стр. 4.

29) Миша Стојадиновић, „Европа и мултиполарни свет“, *Политика националне безбедности*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2018.

што су: Русија, Кина, Индија, Бразил, Јужноафричка Република и др. развијају целу лепезу односа и институција које фактички негирају униполарни, а афирмишу мултиполарни светски поредак. Шангајски савез, ОДКБ, Евроазијска унија, разне кредитно-финансијске установе које постају све конкурентније ММФ-у и Светској банци, само су илустративни примери рађања мултиполарног светског поретка.³⁰ У таквим односима Србија покушава да пронађе свој пут следећи политику несврставања, а коју је немогуће креирати без јачања капацитета политичких институција.

ЛИТЕРАТУРА

- Видојевић Зоран, *Демократија на заласку*, Службени гласник и Институт друштвених наука, Београд, 2010.
- Гаћиновић Радослав „Национална безбедност као кључни фактор у функционисању модерне државе“, *Војно дело*, Министарство одбране, 1/2017, стр. 87–97.
- Ђукановић Драган, Живојиновић Драган, „Стратешка партнерства Републике Србије“, *Годишњак Факултета политичких наука*, бр. 6, децембар 2011, стр. 299–312.
- Истраживање Института за политичке студије, 2016–2018, Београд.
- Јованов Илија, „Повратак ка изворном значењу појма суверенитета“, *Журнал за криминалистику и право*, НБП, Правни факултет, Универзитет у Новом Саду, бр. 1/2015, стр. 149–161.
- Клајн Наоми, *Доктрина шока – процват капитализма катастрофе*, Самиздат Б92, 2009.
- Обреновић Зоран, „Национална држава и изазови глобализације“, *Филозофија и друштво XIX и XX века*, Београд, 2002, стр. 77–101.
- Павловић Вукашин, „Држава и демократија“, у зборнику: *Савремена држава: структура и социјалне функције* (приредили: Вукашин Павловић, Зоран Стојиљковић), Београд: Факултет политичких наука, Konrad Adenauer Stiftung, 2010.
- Томас Пикети, *Капитал у XXI веку*, Академска књига, Нови Сад, 2013.
- Радиновић Радослав, „Геостратешки положај Републике Србије и опстанак Републике Српске“, *Политика националне безбедности*, Институт за политичке студије, бр. 1/2017, стр. 13–58.
- Стојиљковић Зоран, „Пост(либерална) демократија, капитализам и криза државе“, у зборнику: *Урушавање или слом демократије?* (приредили: Илија Вујачић, Бојан Вранић), Удружење за политичке науке и Србији, Факултет политичких наука, Београд, 2016, стр. 9–30.

30) Радослав Радиновић, „Геостратешки положај Републике Србије и опстанак Републике Српске“, *Политика националне безбедности*, Институт за политичке студије, бр. 1/2017, стр. 19–20.

- Стојадиновић Миша, „Европа и мултиполарни свет“, *Политика националне безбедности*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2018, стр. 163–175.
- Стојадиновић Миша, *Ноам Чомски и савремено друштво*, Институт за политичке студије, Београд, 2014.
- Стојадиновић Миша, Магић Петар, „Десуверенизација националних држава у процесу глобализације“, *Глобализација и сувереност – са освртом на Босну и Херцеговину* (приредио: Брацо Ковачевић), Европски дефендологија центар, Бања Лука, 2014.
- Стошић Сања, Ђорђевић Александар, „Мултикултурализам савременог друштва и национални идентитет“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 3/2018, стр. 175–194.
- Ступар Милорад, „Светски поредак, глобализација и питање суверенитета“, *Филозофија и друштво XXI*, Универзитет у Београду, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2002, стр. 273–294.
- Харви Дејвид, *Кратка историја неолиберализма*, Mediterran Publishing, Нови Сад, 2012.
- Чомски Ноам, *Контролисана демократија*, ЦИД Подгорица, 1999.
- Borón Atilio, *Estado, capitalismo y democracia en América Latina. Argentina: Consejo Latinoamericano de Ciencias Sociales*, Ciudad Autónoma de Buenos Aires, 2003.
- Chomsky Noam, *Profit over People – Neoliberalism and Global Order*, Seven Stories Press, New York, Toronto, London, 1999.
- Huntington Samuel, “The lonely superpower”, *Foreign Affairs*, 78, 1999.
- Patman Robert, “Globalization, the end of the Cold war, and the doctrine of national security”, *Globalization and Conflict – National Security in a New Strategic Era* (ed. Robert Patman), Routledge, London and New York, 2006.
- Rukavishnikov Vladimir, “Choices for Russia: Preserving Inherited Geopolitics Through Emergent Global and European Realities”, *Russia – Re-Emerging Great Power*, Palgrave Macmillan, New York, 2007.
- Wallerstein Immanuel, *The Modern World System: An Introduction*, Duke University Press, Durham and London, 2004.
- Woodley Daniel, *Globalization and Capitalist Geopolitics – Sovereignty and state power in a multipolar world*, Routledge, London and New York, 2015.

Zivojin Djuric, Misa Stojadinovic

STATE AND NEOLIBERAL MODELS OF COLLAPSE OF NATIONAL POLITICAL INSTITUTIONS

Resume

This paper represents a critical analysis of the importance of the national state in the contemporary society. The position of national states is often seen through the prism of neoliberalism and neorealism as the two most influential approaches in the theory of international relations. In this paper the authors use a combination of several different methods. As a basic method of their paper the authors use a geopolitical method. This method is especially important because it enables the examination of causes and consequences of the contemporary political processes in the international level. Rapid global changes have led to a substantial redistribution of the economic, political and military power, restructuring simultaneously international system and creating multipolarity. This multipolar world is not easy to understand. A nation-state during its history has drastically changed adapting to the contemporary challenges. The concept of sovereign nation-state that we know from the Westphalian Peace has been replaced recently by the idea of limited sovereignty. The process of globalization is accompanied by the increase of numerous risks and inequalities which have led to increased uncertainty in all areas of social life. This process is characterised by the strengthening of the statehood and sovereignty of the world's leading powers. But on the other hand, smaller countries are at the same time under pressure from the leading economies. Transnational corporations which are trying to accumulate capital at all costs are mainly responsible for this. The main problem here is that weak and underdeveloped countries are not in a position to preserve their statehood under the dictation of neoliberal principles. They are compelled to adapt the entire spectre of public policies that have already been abandoned by the Western countries because they were unsuccessful. The modern state has found itself trapped within a transnational system that either collapses or at least weakens its basic functions.

Keywords: nation state, multipolar world, sovereignty, political institutions, globalization, international relations, Serbia

* Овај рад је примљен 1. новембра 2018. године, а прихваћен на састанку Редакције 3. децембра 2018. године.